

„Wiejska Polska” po **10 latach:
dynamika zmian i zmiany
dystansów**

prof. dr hab. Maria Halamska

przy współpracy inż. Radosława Hoffmanna

**Institute of Rural and Agricultural Development,
Polish Academy of Sciences
(IRWiR PAN)**

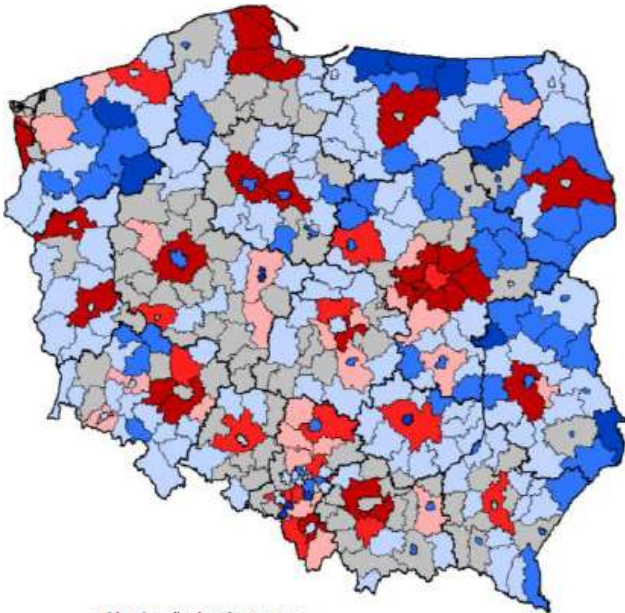
Wprowadzenie

- Ile lat „po”: 25 czy 10?
- „Wiejska Polska” czyli ludzie żyjący na wsi, na „obszarach wiejskich”, wiejskie społeczeństwo
- Struktura społeczna (struktura wieku i wykształcenia, struktura społeczno-zawodowa, dochody) jako wskaźnik zmian
- Podstawa analizy: baza danych badań
 - „Diagnoza społeczna 2003” (1328 wiejskich gospodarstw domowych, 5000 osób) oraz
 - „Diagnoza społeczna 2013” (4 163 gospodarstwa domowe oraz 16 142 osoby)

- Trzy podstawowe pytania dotyczące zmian:
 - Jak jest w 2014 roku w porównaniu z rokiem 2004?
 - Jak do tego doszło, czyli o kierunku i tempie zmian?
 - Do czego to prowadzi, czyli jakie będzie przyszłe społeczeństwo?

Migracje ludności a nowy kształt różnicowania przestrzennego „wiejskiej Polski”

Saldo migracji miasto-wieś w latach 2002 – 2009.

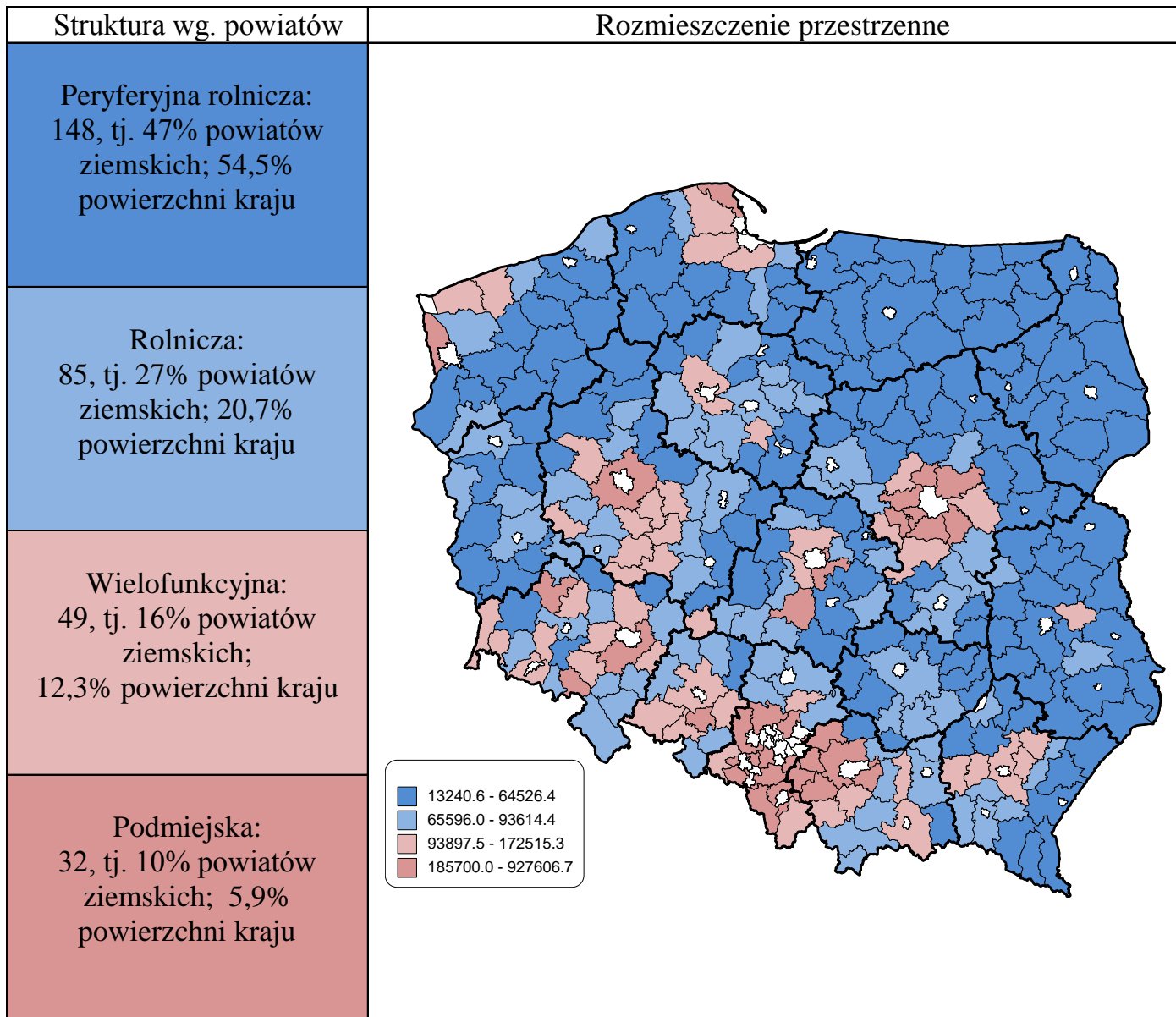
Struktura wg. powiatów	Rozmieszczenie przestrzenne
<p>Dodatnie (odcienie czerwieni) 68, tj. 22% powiatów ziemskich</p> <p>Neutralne (szare)</p> <p>94, tj. 30% powiatów ziemskich</p> <p>Ujemne (odcienie granatu) 152, tj. 48% powiatów ziemskich</p>	 <p>Saldo migracji w latach 2002-2009 Jako % ludności</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ 2,5 do 10,6 (27) ■ 1,5 do 2,5 (15) ■ 0,5 do 1,5 (26) ■ -0,5 do 0,5 (94) ■ -1,5 do -0,5 (136) ■ -2,5 do -1,5 (67) ■ -4,5 do -2,5 (14)

Zróżnicowanie gospodarki wiejskiej: charakterystyka typów

Typy gospodarski wiejskiej		Cechy gospodarki (odchylenia od przeciętnej w %)				
Nazwa typu gospodarki	Gęstość zł/km	Wspomaganie (1)	Udział dużych gospodarstw (2)	Usługi dla biznesu (3)	Mobilność zawodowa (4)	Bezrobocie rejestrowane (5)
Peryf-rolnicza (I)	< 64 526	172	170	94	79	115
Rolnicza (II)	64 527 – 93 614	113	97	94	88	107
Wielofunkcyjna (III)	93 615 – 172 515	89	88	105	102	86
Podmiejska (IV)	> 172 516	34	45	124	117	45

Legenda: (1) płatności bezpośrednie w odsetku dochodów własnych gmin; (2) udział gospodarstw > 15 ha, jako wskaźnik intensywności towarowości rolnictwa; (3) udział usług dla biznesu – wskaźnik nasycenia gospodarki podmiotami pozarolniczymi; (4) udział pracujących poza miejscem zamieszkania; (5) udział zarejestrowanych w Urzędach Pracy jako bezrobotni.

Zróżnicowanie gospodarki wiejskiej: przestrzenne rozmieszczenie typów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych badań „Diagnoza społeczna 2009”.

Zmiany położenia społecznego 2003-2013 (1)

Struktura źródeł utrzymania wiejskich gospodarstw domowych

Typ obszaru	Pracownicy	rolnicy	własny rachunek	emeryci	renciści	inni	kilka źródeł
2003							
Ogółem Polska	37,4	6,5	5,7	31,5	13,6	5,2	*
Wieś	26,0	18,6	4,0	29,8	17,0	4,7	*
I peryf-y rolniczy	19,4	21,8	3,0	34,0	17,8	4,0	*
II rolnicza	26,9	21,4	4,2	24,7	16,6	6,2	*
III wielofunkcyjna	34,7	14,7	4,5	23,9	15,9	4,5	*
IV podmiejska	34,0	7,5	6,4	33,0	14,4	4,8	*
2013							
Ogółem Polska	47,4	3,8	4,8	26,0	4,9	4,0	8,3
Wiejska Polska	40,4	10,6	4,8	22,9	5,7	4,3	11,4
I peryf-y rolniczy	33,4	13,6	4,7	24,7	5,7	4,9	13,1
II rolnicza	41,9	10,2	4,5	22,6	6,1	3,6	11,1
III wielofunkcyjna	49,1	7,6	3,2	19,3	6,2	4,1	10,5
IV podmiejska	50,1	4,9	8,0	21,9	4,5	3,5	7,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych badań „Diagnoza społeczna 2003” oraz „Diagnoza społeczna 2013”.

Zmiany położenia społecznego 2003-2013 (2)

Struktura ludności wiejskiej w wieku produkcyjnym

Typ obszaru	Pracujący	Niepracujący			
		bierni	studenci, uczniowie	bezrobotni	inni
2003					
Ogółem	51,1	14,4	8,2	14,6	7,1
Wiejska Polska	53,8	15,1	8,6	15,0	7,5
I peryf-y rolniczy	51,9	15,9	8,1	16,8	7,3
II rolnicza	54,9	12,8	8,8	16,9	6,6
III wielofunkcyjna	54,6	16,1	7,5	13,2	8,6
IV podmiejska	56,8	15,7	11,2	8,4	8,0
2013					
Ogółem	59,6	10,0	8,2	10,4	10,4
Wiejska Polska	60,5	10,2	8,3	10,5	10,5
I peryf-y rolniczy	59,0	10,1	9,1	12,1	9,6
II rolnicza	59,3	10,3	7,9	11,8	10,8
III wielofunkcyjna	62,5	9,7	7,7	7,7	12,3
IV podmiejska	66,1	10,5	7,1	5,5	10,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych badań „Diagnoza społeczna 2003” oraz „Diagnoza społeczna 2013”.

Zmiany położenia społecznego 2003-2013 (3)

Struktura wykształcenia ludności wiejskiej w wieku 12 lat i więcej

Typ obszaru	Poziom wykształcenia					Wskaźnik wykształcenia
	wyższe	średnie	zawodowe	podstawowe	bez wyksz.	
2003						
Ogółem Polska	10,8	31,3	25,6	29,6	2,7	1111
Wiejska Polska	4,6	21,4	30,1	38,7	5,1	1019
I peryferyjny i rolniczy	3,9	20,6	27,5	41,0	7,1	995
II rolnicza	4,2	21,3	31,0	39,8	3,7	1022
III wielofunkcyjna	3,6	22,9	33,9	35,6	4,0	1033
IV podmiejska	8,1	21,8	32,2	34,9	3,0	1061
2013						
Ogółem Polska	19,2	32,4	24,9	21,9	1,6	1184
Wieś	9,7	26,3	31,6	30,1	2,3	1097
I peryferyjny i rolniczy	8,3	25,2	30,2	33,4	2,8	1075
II rolnicza	8,9	26,5	32,0	30,1	2,6	1092
III wielofunkcyjna	10,3	27,5	33,8	26,9	1,6	1117
IV podmiejska	16,2	28,0	32,6	21,9	1,3	1164

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych badań „Diagnoza społeczna 2003” oraz „Diagnoza społeczna 2013”.

Zmiany położenia społecznego 2003-2013 (4)

Struktura społeczno-zawodowa (warstwowa) wsi

Typ obszaru	Wyższa klasa średnia	Niższa klasa średnia	Fizyczni pracow. usług	Robotnicy wykwalifikowani	Rolnicy	Robotnicy niewykwalifikowani
2003						
Ogółem	20,5	22,5	10,4	24,3	16,1	6,1
Wieś	9,1	12,7	8,8	24,5	37,7	7,3
I peryf-y rolniczy	7,1	9,7	7,2	21,7	47,1	7,2
II rolniczy	7,3	12,3	9,5	25,1	39,4	6,3
III wielofunkcyjny	6,8	15,6	10,4	26,1	32,1	8,8
IV podmiejski	16,8	17,4	10,2	29,2	18,2	8,3
2013						
Ogółem	25,1	15,9	12,7	29,1	11,3	8,4
Wieś	12,1	9,9	10,9	32,0	27,4	7,3
I peryf-y rolniczy	9,1	8,4	9,8	28,6	37,2	6,2
II rolniczy	11,6	7,6	9,1	35,7	27,6	8,2
III wielofunkcyjny	12,9	13,9	13,3	33,4	17,3	9,2
IV podmiejski	22,2	15,1	15,1	32,8	8,2	6,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych badań „Diagnoza społeczna 2003” oraz „Diagnoza społeczna 2013”.

Zmiany położenia społecznego 2003-2013 (5)

Uproszczony (wg modelu P. Bourdieu) wzór struktury społecznej wsi

Typ obszaru	2003			2013		
	„Klasa średnia”	„Klasa ludowa”		„Klasa średnia”	„Klasa ludowa”	
		Rolnicy	Robotnicy		Rolnicy	Robotnicy
Ogółem	43,0	16,1	41,2	41,0	11,3	50,2
Wieś	21,8	37,7	40,6	22,0	27,4	50,2
I perf-y rolniczy	16,8	47,1	36,1	17,5	37,2	44,6
II rolniczy	19,6	39,4	40,9	19,2	27,6	53,0
III wielofunkcyjny	22,4	32,1	45,3	26,8	17,3	55,9
IV podmiejski	34,4	18,2	47,7	37,3	8,2	54,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych badań „Diagnoza społeczna 2003” oraz „Diagnoza społeczna 2013”.

Zmiany położenia społecznego 2003-2013 (6)

Struktura dochodów gospodarstw domowych w 2002 i 2012 roku. Ceny stałe 2002

Typ obszaru	Rok	
	2002	2012
Ogółem Polska	1730	2537
Wieś	1562	2313
I peryf-y rolniczy	1479	2218
II rolniczy	1514	2323
III wielofunkcyjny	1745	2440
IV podmiejski	2050	2808

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych badań „Diagnoza społeczna 2003” oraz „Diagnoza społeczna 2013”.

Zmiany położenia społecznego 2003-2013 (7)

Dochody osobiste netto ludności wiejskiej wg grup społeczno-zawodowych (ceny stałe 2003).

Typ obszaru	Grupy społeczno-zawodowe									Og.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Dochody 2003										
Ogółem	2017	1782	1393	1091	1082	613	1138	1224	762	1212
Wieś	1877	1493	1107	1045	813	605	1023	1095	723	891
I	2197	1163	1100	964	773	625	915	1139	605	815
II	1753	1358	929	1196	744	561	1089	1130	654	847
III	1334	1827	1313	1235	741	516	1123	992	763	908
IV	1856	1883	1174	785	1096	790	1028	1061	978	1128
Dochody 2013 w cenach z 2003 roku										
Ogółem	2939	2277	1893	1484	1312	1046	1541	1658	1069	1686
Wieś	2349	1892	1778	1467	1228	1046	1416	1650	1082	1388
I	2220	1697	1670	1248	1165	1057	1306	1591	1083	1271
II	2432	1763	1567	1722	1240	1013	1395	1565	1103	1358
III	2205	2177	2124	1626	1227	1136	1466	1649	957	1505
IV	2449	2130	1863	1311	1382	1035	1831	1967	1243	1758

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych badań „Diagnoza społeczna 2003” oraz „Diagnoza społeczna 2013”.

Dynamika zmian 2003 - 2013

Dynamika zmian położenia społecznego ludności wiejskiej. Rok 2013 = 100.

Typ obszaru	Przyrost kapitału ludzkiego	Dezagraryzacja		Położenie materialne	
		rolnictwo źródłem utrzymania gosp. dom.	rolnicy w strukturze społecznej	dochody gospodarstw domowych	dochody osobiste
Polska ogółem	106	58	70	147	139
Wiejska Polska	108	60	73	148	156
I peryferyjny rolniczy	108	62	79	150	155
II rolniczy	107	48	70	153	160
III wielofunkcyjny	108	52	54	140	165
IV podmiejski	110	65	45	137	155

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych badań „Diagnoza społeczna 2003” oraz „Diagnoza społeczna 2013”.

Zmiany dystansów społecznych

Zmiany dystansów społecznych: wiejska Polska na tle społeczeństwa globalnego oraz zróżnicowanie wewnątrz-wiejskie.

Typ obszaru	Udział pracujących w wieku produkcyjny	Wykształcenie	Udział „klasy średniej”	Dochody gospodarstw domowych	Dochody osobiste
2003					
Polska ogółem	-6,0	9,0	97,2	10,7	36,0
Wiejska Polska	53,8	1019	21,8	1730	891
I peryferyjny rolniczy	-3,5	-2,4	-23,0	-5,3	-8,5
II rolniczy	2,0	0,0	-10,1	-3,1	-5,0
III wielofunkcyjny	1,3	1,3	2,7	11,7	1,2
IV podmiejski	5,6	4,1	57,8	31,2	26,6
2013					
Polska ogółem	-1,5	7,9	86,4	9,7	21,5
Wiejska Polska	60,5	1097	22,0	2537	1388
I peryferyjny rolniczy	-2,5	-2,1	-20,5	-12,6	-8,4
II rolniczy	-2,0	-0,5	-12,7	-8,4	2,2
III wielofunkcyjny	3,3	1,8	21,8	-3,8	10,8
IV podmiejski	9,2	6,1	69,5	10,7	29,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych badań „Diagnoza społeczna 2003” oraz „Diagnoza społeczna 2013”.

Podsumowanie (1)

- „Wiejska Polska” jako dynamiczny system społeczny
- „Wielka zmiana społeczna”:
 - Położenie społeczne po 10 latach
 - Restrukturyzacja przestrzennego rozmieszczenia ludności
 - Różnicowanie się wiejskiej gospodarki
 - Zróżnicowanie wiejskiej struktury społecznej
- Proces wewnętrznego różnicowania się wsi: związki między gospodarką a strukturą społeczną

<p>Polska ogółem</p>	
<p>Wiejska Polska</p>	
<p>Obszar gospodarki peryferyjnej rolniczej (dominująca racjonalność: <i>rent seeking</i>)</p>	
<p>Obszar gospodarki rolniczej (dominująca racjonalność: <i>rent seeking</i>)</p>	
<p>Obszar gospodarki wielofunkcyjnej (dominująca racjonalność: <i>entrepreneurial</i>)</p>	
<p>Obszar gospodarki podmiejskiej (dominująca racjonalność: <i>entrepreneurial</i>)</p>	

Podsumowanie (2)

- Przestrzenne zróżnicowanie tempa zmian;
zróżnicowanie tempa zmian w różnych
wymiarach położenia społecznego
- Kurczenie się i wzrost dystansów społecznych
- Dwie „wiejskie Polski”?
**czyli pytanie o to, zmiany złożą się na
efekt św. Mateusza**

■ Cytowana literatura

- Czapiński J. , Panek T. (red.), *Diagnoza społeczna 2013. Raport z badań*. Rada Monitoringu społecznego, Warszawa.
- Czapiński J. , Panek T. (red.), *Diagnoza społeczna 2003. Raport z badań*. Rada Monitoringu społecznego, Warszawa.
- Domański H., 2011, Empiryczny test hipotezy o pękniętej strukturze społecznej, (w:) *Co się dzieje ze społeczeństwem?*, Wyd. UJ, Kraków.
- Halamska M., 2013, *Wiejska Polska na początku XXI wieku. Rozważania o gospodarce i społeczeństwie*, Scholar, Warszawa.
- Słomczyński K.M., Janicka K., 2008, Dychotomie w strukturze klasowej; o efekcie ś. Mateusza i pogłębiających się nierównościach społecznych (w:) *Co nas łączy, co nas dzieli?* PTS-UZ, Zielona Góra.